

Dejan Donev*

Raskorak makedonskog obrazovnog sustava i svjetskih obrazovnih tendencija s obzirom na (bio)etičku edukaciju

SAŽETAK

Suglasno s onim što bioetika, prema "službenoj definiciji", predstavlja: "... sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, ponašanje i djelovanje – u sklopu znanosti o životu i zdravstvene skrbi, koje se pritom služi različitim etičkim metodologijama u interdisciplinarnom okruženju", a još više, kako kaže Otfried Höffe u svome *Leksikonu etike*, "bioetika (...) se razumijeva kao interdisciplinarno zasnovana znanost o preživljavanju, koja prvenstveno želi izgraditi mostove između duhovnih i prirodnih znanosti..." - sasvim je jasno: bioetika nam je više no potrebna u suočavanju i razrješenju tekućih problema indolentnog odnosa čovječanstva, posebice zlorabe rezultata biotehnoške revolucije! Time možda i možemo tvrditi da ćemo se popeti na onaj most k budućnosti!?

U kontekstu toga, bioetika se može razmatrati i upotrijebiti kao jedno od najmoćnijih i konstruktivnijih sredstava rješavanja problema sveopćeg opstanka i preživljavanja, i to preko njenog izučavanja u obrazovni sustav, jer sama jest efikasna baza kreiranja i podizanja nove forme rigorozne ljudske svijesti i samosvijesti, što znači da je više nego nužno uvesti istu u proces obrazovanja.

Dok svijet radi na pripremi najgorih mogućih scenarija vezanih uz klimatske promjene i ostale čimbenika, istodobno čini sve da se bioetika, tj. bioetička edukacija, uključi i postane aktivni dio spašavanja života i živoga. Što se događa na Balkanu? Osim časnih iznimaka i pokušaja u Sloveniji, Hrvatskoj, djelomice Bosni i Srbiji, na jugu se stvari bitno ne mijenjaju!

Autorova intenciju u ovom članku jest predočiti što su i kako se (bio)etička pitanja i problemi razmatraju u makedonskom obrazovnom sustavu, prije svega u osnovnom i srednjem obrazovanju i, najbitnije, zašto je to tako, što želimo učiniti i kuda smo se zaputili?

---

* Adresa za korespondenciju: Dejan Donev, Centar za integrativnu bioetiku, "Done Bozinov" 41, MK – 1300 Kumanovo, Makedonija, e-mail: donevdejan76@gmail.com

Nužnost bioetike i bioetičke edukacije danas

Više je nego očigledno da živimo u doba kada čovječanstvo želi ili je prisiljeno rješavati probleme svjetskoga razvoja; nelagodnosti i patnje izazvane ljudskom ličnošću, zatim probleme nasilja, terora, uništavanja prirode, neodgovornosti u odnosu na velike socijalne, gospodarske, tehnološke i političke konvulzije, opasnosti koje donosi oružje, probleme vezane uz nuklearna sredstva, nekontrolirane kemijske proizvode, nove bolesti, znanstvenu nezainteresiranost za samokontrolu, svuda raširenu mržnju, govor omraze, neprijateljstva i sukoba ljudi i naroda... kao i puno drugih negativnih razloga. Postali smo svjesni da se sve to mora učiniti, jer nas jednostavno neće biti na ovom planetu! Radi se o imperativu koji je iznjedrio iz ljudskog neodgovornog ponašanja prema svemu i sa svime što nas okružuje!

Etika je, stoga, danas doživjela buran preporod; sada smo u tzv. "eri etike", koja nije ništa drugo doli oslikavanje nužnosti razrješenja velikih problema i promjena, a koji traže ozbiljnije i odgovorno ponašanja ljudi. Time dobivamo i nove ciljeve i zadaće življenja – ljudi nužno moraju probuditi moralnu osjećajnost, promijeniti paradigmu razumijevanja i življenja samoga života. Osim ideje da treba prestati s nemoralnim djelovanjem i lošim rješenjima, tu je sve više prisutan i strah koji proizlazi iz saznanja da ljudski život ovisi o djelovanju samih ljudi, tj. da se sam život mora zaštititi.

Tako ovaj element etičke renesanse pretpostavlja realnu osnovu za revoluciju unutar našeg moralnog sustava, kao inspiraciju za nove etičke vrijednosti i potrebu za duboko posvećenijim ulogama etičara, filozofa, teologa, znanstvenika..., tj. probuđenu svijest i savjest čovječanstva, kako bi spasilo sebe i očuvalo i unaprijedilo svijet oko sebe. Zajedno su se objedinili u želju da ljudi opet inauguriraju etiku – ali ovaj put, konkretnije - bioetiku, kao osobitost ove nove, druge po redu renesanse etike - i to na prvo mjesto ljudskih duhovnih tvorevina, a njezino ili njihovo izučavanje i proučavanje utvrđuje se kao neophodno i nužno za svijet, posebice svijet mladih ljudi. To traže Ujedinjeni narodi, to traži UNESCO, još više čovječanstvo, a sve kao preduvjet kreiranju pravih ideala kod suvremenog čovjeka, s dostojnom aksiologijom, finih normi i vrijedne moralne praklike.

Istodobno, čovječanstvo je došlo do sveopćeg zaključka da nam je bioetika više no potrebna u suočavanju i razrješenju nastupajućih problema indolentnog odnosa prema istome, posebice zlorabi rezultata biotehnološke revolucije iz 80-ih godina prošlog stoljeća naovamo! Drugim riječima, da je ona pravi odgovor na ono što nam se događa, primjerena kontrareakcija istoga. O ovome svjedoči i njena "službena definicija", prema kojoj bioetika predstavlja: "... sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, ponašanje i djelovanje – u sklopu znanosti o životu i zdravstvene skrbi, koje se pritom služi različitim etičkim metodologijama u interdisci-

plinarnom okruženju"¹, a još više, kako je zapisano u Höffeoju *Leksikonu etike*, "bioetika (...) se razumijeva kao interdisciplinarno zasnovana znanost o preživljavanju, koja prvenstveno želi izgraditi mostove između duhovnih i prirodnih znanosti..."².

To je tako jer bioetika može stvoriti uvjete za zaštitu i unapređenje kondicije uvjeta sadašnjosti prema budućnosti i onih koji dolaze. Na to je i najvjerojatnije mislio Potter, kada je samu bioetiku definirao kao specifičan *most ka budućnosti*, ili kako to najbolje formulira moja mlada kolegica iz Novog Sada, Sonja Antičić, u sažetku rada *Bioetička edukacija – most k subjektu*³, mi zapravo točno *sada* živimo tu *budućnost*, što bi značilo, još rigoroznije, šekspirovski rečeno: *To be or not to be!* - o nama ovisi sve! Još više, ubrzo i ubuduće će i svaki oblik etike nužno postati i završiti u bioetici kao takvoj, jer je vrijednost života i njegova svetost iznad svega.

U kontekstu toga, kako stoje stvari, možemo li tvrditi da smo spremni preći preko onog mosta k budućnosti!? Pitanje se postavlja zbog dileme da se u svijetu nekad raspravljalo, a negdje se još uvijek raspravlja o tome je li bioetika utemeljena ili ona mora nužno biti fundirana u medicinskoj sferi (medicina, veterina, sestrinstvo, farmakologija, biološka istraživanja ljudskog života i ostale forme života) ili se ona generalno mora tretirati šire (kao moderna praktična etika), tj. pitanje koje se ne može razriješiti empirijski jer su i dvije pozicije statične i nepripremljene na kompromis.

Upravo takva situacija neprihvatljiva je ako želimo sprovesti bioetičku edukaciju, jer u realnosti ista ne može čekati na definitivni sporazum (posjeduje li bioetika čisto znanstveni status i jasnoću ili ona ima neki specijalni status kao profesionalna ili generalna znanost i praksa), tj. je li njena priroda primarno biolozijska ili etička. Ona jest tu, na pragu, dok nas preplavljuje sve veći i veći broj problema vezanih uz zdravlje, ekologiju, zagađenje, ovisnost, nasilje, konflikte, ljudske indolentnosti, kriminal, kao i loše ponašanje. Svi oni traže ozbiljne odgovore i brze akcije čovječanstva.

Pitanja i problemi bioetičke edukacije u Makedoniji

Ako se bioetika može, a i treba razmatrati i upotrijebiti kao jedno od najmoćnijih i konstruktivnijih sredstava rješavanja problema sveopćeg opstanka i preživljavanja, i to preko njenog izučavanja u okviru obrazovnog sustava, jer sama jest učinkovita baza kreiranja i podizanja nove forme rigorozne i rigidne ljudske svijesti i samosvijesti – isto to znači da je više nego nužno uvesti bioetiku u proces obrazovanja. Ako usporedimo na ovoj razini probleme i napore vezane uz pitanje (bio)etičke edukacije u Makedoniji

¹ T. Reich, "Introduction", u W. T. Reich (ed.), *Encyclopedia of Bioethics*, knj. I, str. XXI.

² Otfried Höffe, "Bioethik", u Otfried Höffe (ed.), *Lexikon der Ethik*, Beck, München, 1997., str. 28.

³ Sonja Antičić, *Bioetička edukacija – most k subjektu*, "Paper abstracts" iz 13. dana bioetike na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, 13. i 14. svibnja 2011., str. 13.

s onima u ostalim državama, može se kolokvijalno reći da se i *iz zrakoplova može primijetiti* raskorak makedonskog obrazovnog sustava i svjetskih obrazovnih tendencija, iako postoji relevantna konstatacija da svaka nacija i svaka regija u svijetu imaju posebne, osobne karakteristike u smislu pitanja vezanih uz život. Dakle, pitanje nije retoričko: što su, kako se, i razmatraju li se uopće (bio)etička pitanja i problemi u makedonskom obrazovnom sustavu, prije svega u osnovnom i srednjem obrazovanju, i najbitnije - zašto je to tako, što želimo učiniti i kuda smo se time zaputili?

Uzimajući navedeno u obzir, nailazimo na dvije dileme. Prvo, i kada bismo to htjeli, ne možemo govoriti o bioetici, još više bioetičkoj edukaciji, posebice u osnovnim i srednjim školama u Makedoniji, jer jedva da smo učinili korak naprijed u odnosu na uvođenje etike i etičkog obrazovanja u obrazovnom sustavu. O tome govore i dugogodišnji pokušaji u naporima za uvođenjem etike u obrazovni sustav Makedonije, na razini srednjoškolskog i osnovnog obrazovanja, i to još od 7. siječnja 1998. godine, s prvim dopisom profesora Temkova⁴ za potrebnom učenja etike u Republici Makedoniji, pa sve do 2003. godine, kada je etika uvedena u srednjoškolski sustav, ali samo u II. i III. razred gimnazijskog programa, kao i 2010. godine, kada je ona konačno uvedena i u osnovno obrazovanje, i to samo u VI. razred osnovne škole. Stoga je logično reći da se u Makedoniji u okvirima osnovnog i srednjeg obrazovanja bioetika kao predmet ne samo ne izučava, nego i ne postoji - ona je apstraktna imenica!

Drugo, ako se na pitanja i probleme bioetike i bioetičkog obrazovanja pogleda s integrativnog i pluriperspektivnog stanovišta, tj. ako se na njih gleda kao na jedan dobar koncept modernih tendencija u filozofiji, znanosti, kao i životu, gdje se izražavaju ideja pluralističkog mišljenja, unificiranje znanosti, objedinjenje svijeta, kao i rađanje univerzalne etike, i to s određenim bioetičkim senzibilitetom, ne samo za teorijska lamentiranja, nego i praktičnu primjenu - onda mogu reći da i mi u Makedoniji pokušavamo, štoviše, čak smo i učinili bar jedan poluiskorak naprijed vezano uz ovu temu. To je tako jer se u okvirima određenih predmeta i osmišljavanja primjerenih nastavnih materija, pitanja i problemi bioetike mogu (ili to već jesu) uvesti u sadržaje koji već postoje! Ako ništa više, bar u gradivo same etike, koja se sad već i oficijelno izučava u VI. razredu osnovne i II. i III. razredu srednje škole.

Ako ovako postavimo stvari, onda se pokazuje da se pitanja i problemi bioetičke edukacije u makedonskom osnovnom i srednjoškolskom obrazovnom sustavu, imajući u vidu stupanj bioetičkog senzibiliteta i mogućnosti provedbe iste u trenutku, mogu jedino promatrati i predstaviti procesom etičke edukacije koji je započeo 1998./1999. godine, eksperimentalnom nastavom iz etike u četiri srednje škole u

⁴ Кирил Темков, *Писмо до јавноста за учење етика во Република Македонија*, Етички тетратки, бр. 1, Пролет, 1998.

različitim godinama obrazovanja i u različitim gradovima u Makedoniji⁵. Bioetički sadržaji bili su uključeni u generalne etičke rasprave i pitanja, posebice u dvije poljoprivredne srednje škole, koje su bile dio jednog većeg zamišljenog bioetičkog edukacijskog programa, koji se, na žalost, nikada nije razvio do kraja⁶. Najvažniji edukacijski ciljevi bili su istraživanje mogućnosti razumijevanja i komunikacije vezanih uz etičke i bioetičke probleme i vrijednosti kod mladih generacija. Time što su ove dvije škole biotehničke, sam pedagoški eksperiment dobio je i smisao bioetičke edukacije – preko generalne orijentacije, kao i preko samih sadržaja nastave, primjera i znanja. To znači da su sva pitanja etičke edukacije u ove dvije škole imala bioetičke perspektive: razumijevanje pozicije ljudskog bića u svijetu, kao i u specijalnim situacijama, ali i predloženih bioetičkih vrijednosnih sustava i moralnih normi.

Projekt bi se i dalje produžio da ministar obrazovanja nije promijenio direktora srednjoškolskog centra, pa se tako sam projekt realizirao umjesto u četiri godine - u samo dvije, pa je i samo postojanje i funkcioniranje novoformiranog Centra za etičko i bioetičko obrazovanje u srednjim školama neminovno bilo osuđeno na propast. Na kraju svega, ovim je bila "ubijena" sama šansa za raniji početak bioetičke edukacije u srednjim školama, no pozitivno u svemu navedenom očituje se u tome da su isti sadržaji i rezultati bili iskorišteni kao osnova za uvođenje bioetičke edukacije kasnije u novom etičkom obrazovanju u drugu i treću godinu gimnazije, gdje su samo u trećoj godini srednje škole bioetičke teme bile zastupljene na 38 od 300 stranica dugačkog udžbenika, preko pitanja bioetike, kao nove vodeće etičke discipline, do ekološke etike, etike zdravlja, pitanja ovisnosti i droge...⁷

Što se tiče (bio)etičke edukacije na razini osnovnog obrazovanja, bioetičke teme bile su uvedene u eksperimentalnoj nastavi u VI. razredu 1999./2000. godine, a posebice u eksperimentalnoj nastavi za najmlađe, u drugom i trećem razredu osnovne škole, u periodu od 2003. do 2005. godine, jer se smatralo da su iste vrlo bitne za mlade generacije, kako bi mladi razumjeli spomenutu građu i pripremili se za razumijevanje pri-

---

⁵ Oficijelno, iako se etika izučava u svim razvijenim zemljama u svijetu, i to ponegdje u trajanju od dvije godine, a ponegdje u trajanju od četiri, u Slovačkoj sedam, dok u Australiji dvanaest godina, u Makedoniji - počevši od prošle godine, znači od rujne 2010. godine, nakon dugog očekivanja, još više zbog nužnosti prema odgojno-obrazovnim trendovima u svijetu, uvedena je i konačno se započela slušati u VI. razredu osnovne škole, i to u okviru jednog nastavnog sata tjedno, dok se u srednjim školama sluša još od 2004. godine, s dva sata nastave tjedno.

⁶ Radi se o prvoj eksperimentalnoj nastavi iz etike 1998. godine; prva etička pedagoška praksa bila je sprovedena u USO "Braća Miladinovci" u naselju Dračevo, zatim u USO "Djorče Petrov" iz Krive Palanke, ZŠUC "Djorče Petrov" iz Kavadaraca, kao i u USO "Orce Nikolov" iz Skopja. Detaljnije pogledati u: Кирил Темков, *Етиката денес*, Епоха, Скопје, 1999.

⁷ Pogledati udžbenik iz etike za treći razred klasične gimnazije profesora Kirila Temkova iz 2004. godine, Prosvetno delo, Skopje.

rode i njeno očuvanje⁸. Dvanaestogodišnjaci su učili o osnovi etičkog znanja vrlo važne moralne vrijednosti, ali i specijalne i specifične norme i pitanja bioetike, koje je na kraju Ilinka Torbovska-Smilevska objedinila u svom magistarskom radu⁹. Sami materijali i drugi propratni tekstovi za ovaj tip edukacije bili su tjedno objavljeni u dobro poznatom dječjem časopisu Kolibri, kao i u najstarijem dnevnom časopisu "Nova Makedonija", za vrijeme od dvije godine (2000. – 2002.), kako bi se mogli koristiti i u drugim školama prilikom izučavanja drugih nastavnih predmeta.

Nakon pokušaja uvođenja eksperimentalne nastave iz etike u VI. razred, već 2003./2004. godine započela je i eksperimentalna nastava iz etike i u II. i III. razredu osnovne škole. Mlada kolegica Ljubica Topuzoska najprije je provodila nastavu u II. razredu, uvodeći djecu sa 7 ili 8 godina u proces etičkog razmišljanja, a zatim ih je u drugom polugodištu podučavala etičkim savjetima i eksplikacijama. Osnova ovoga bilo je 60 tekstova u obliku etičkih priča, objavljenih opet u dječjem časopisu Kolibri (2003./2004.), podijeljenih u šest područja, od kojih su dva bila namijenjena bioetičkim pitanjima – zdravlje i ekološka skrb. Isto je tako bio pripremljen i prvi originalni "Ekološki abecedar", dok je analizu čitavog procesa kolegica Topuzoska objedinila u svom magistarskom radu, a kasnije (rad u III. razredu) u doktorskoj disertaciji.¹⁰

Već u trećem razredu etika se proučavala kroz dvije forme – prvi semestar bio je zamišljen kao rad metodama dileme i izbora, a drugi metodom moralne evaluacije. Ove priče također su bile objavljene u dječjem časopisu Kolibri (2004./2005.), što je omogućilo i široj publici da se upozna s etikom na jedan moderan način, koji je prije svega bio interaktivan, pun autonomnog razmišljanja i evaluacije te elokventnim primjerima iz svakodnevnog života itd.

Isto se odnosi i na iskustvo iz dječjih vrtića, tj. eksperimentalne programe iz etike koji su se provodili od 2003. do 2005. u četiri vrtića u Skopju, gdje su u okvirima etičke edukacije, uz puno priča, zamišljenih situacija, dječjih scenarija i sl., djeca učila o temama Ljubavi, Nenasilja, Mira, Pomoći i Dobrog ponašanja. Bio je napravljen i prvi TV film koji je dokumentirao čitav proces edukacije, seminari za učitelje i za roditelje i sl., koji su kasnije bili poticaj za stvaranje i rađanje prve ekološke edukacije djece iz vrtića u smislu njihova bioetičkog (ljudskog) razvoja. Spomenuto me možemo dodati i konstataciju da su teme, pitanja i problemi bioetike i bioetičke

⁸ O tome sam govorio na izlaganju koje sam imao u Beogradu početkom prošle godine, na prvoj videokonferenciji na temu *Bioethics Education - Sharing Various Experiences*, te pisao i prezentirao u tekstu *The bioethical themes in the ethical lessons for the youngest*.

⁹ Detaljnije u: Илинка Торбовска-Смилевска, *Етиката во основното образование*, М. А. diss., Faculty of Philosophy, Skopje, 2001.

¹⁰ Detaljnije u: Љубица Топузовска, *Етичкото образование во одделенската настава*, М. А. diss., Faculty of Philosophy, Skopje, 2004, kao i njena doktorska disertacija *Форми и методи на етичкото образование за најмладите*, Faculty of Philosophy, Skopje, 2006.

edukacije bili u znatnoj mjeri inkorporirani u sam proces eksperimentalne nastave etičkog obrazovanja. Djeca su učila vrlo brzo i jednostavno preko priča koje su se odnosile na životinje, biljke, ali i čovjeka, tj. učila su o bioetičkoj strani postojanja. Time se pokazalo da su teme bioetike najbolje za uvod u etiku, te da u isto vrijeme obogaćuju etičku svijest intimnom vezom s prirodom i živim bićima.

Drugim riječima, eksperimentalna etička nastava u II. i III. razredu osnovne škole pokazala je da su bioetički sadržaji nezaobilazan element u konstruiranju novog, mladog personaliteta, koji bi trebao poboljšati uvjete življenja i u kreiranju jednog boljeg svijeta, razumijevanja, dobre ljudske relacije i pristojnog i ispravnog ponašanja prema prirodi. Osobito bitna bila je pedagoška priprema koja je bila organizirana godinama unatrag preko eksperimentalne nastave etike u srednjim školama, počevši još od 1998. do 1999. godine, u šestom razredu 2000. godine, u područnoj nastavi (drugi i treći razred 2003./2004.), u dječjim vrtićima (2004.) i na različitim fakultetima. Ovime bioetičke teme nisu samo postale integrativni dio obrazovanja u Makedoniji opće, već bitnije, vrlo važan dio sadržaja praktičnog etičkog obrazovanja mladih ljudi. Za sva ova nastavna dostignuća i rezultate, kao i za mnogobrojne sadržaje i primjerene forme etičkog obrazovanja, bili su izrađeni posebni materijali, lekcije i udžbenici, koji su već unatrag 10-ak godina prisutni u javnosti, kako bi se i ostali mogli upoznati s ciljevima i smjernicama nove etike.

Spomenuto je samo potvrdilo činjenicu da niti jedan nastavni predmet u Makedoniji nije bio toliko ozbiljno, produbljeno i znanstveno provjeren i postavljen, kako u okvirima suvremenih svjetskih razmatranje, tako i suglasno nacionalnim kapacitetima i potrebama. Izrađene su brojne magistarske i doktorske teze, čije su ideje, orijentacije i rezultati bile verificirani na znanstveni način.

Zaključak

I na kraju, zaključimo da će se bioetika, ako je pravilno, integrativno i pluriperspektivistički uspostavljena i realizirana, tako da omogućava izgradnju jednog bioetičkog senzibiliteta kod svakog od nas, sve češće pojavljivati i kao osnova prakticiranja onoga što se danas ukazuje kao moguća buduća realnost – oblik univerzalne etike. To je moguće ako na bioetiku i bioetičko obrazovanje gledamo kao na jedno od mnogih mogućih polazišta stvaranja preduvjeta izgradnje takvog tipa svijesti/svijeta/svijetonazora kod svakog građanina, koji će biti ne samo korektiv država i vlada, nego sve češe i "bioetičkog suca" za ono što činimo. Time se dokazuje ne samo vjerodostojnost i opravdanost ideje o bioetici kao univerzalnoj etici, nego se potvrđuje i spoznaja da čovjek nije rađanjem samo etičko biće, nego po svojoj realizaciji i bioetička svijest.

Drugim i jednostavnijim riječima, dok svijet radi na pripremi najgorih mogućih scenarija, uključujući klimatske promjene i ostale čimbenike, dok pokušava smanjiti negativni učinak svog neosmišljenog i ponekad luđačkog ponašanja, istodobno čini sve da se bioetika, tj. bioetička edukacija uključi i postane aktivan dio spašavanja života i živoga.

Što se događa na Balkanu? Osim časnih iznimaka i pokušaja Slovenije, Hrvatske, djelomice Bosne i Srbije, na jugu, kod nas u Makedoniji, stvari se još uvijek bitno ne mijenjaju, iako ista postaje sve više esencijalna! Iako ta potreba postaje fokusom interesa i u Makedoniji, iako sve više i više postajemo svjesni supstancijalne važnosti bioetike u modernom dobu, ipak se to događa začuđujuće sporo u usporedbi s većinom europskih zemalja.

Dejan Donev

The gap between Macedonian educational system and world's educational tendencies on the issues of bioethical education

ABSTRACT

What bioethics, from its formal definition represents, "systematic research of moral dimensions – including moral views, decisions, behavior and acts – in case of life knowledge and wellness which at the same time uses different ethical methodologies in interdisciplinary environment", and even more like Otfried Höffe in his "Ethical lexicon" says, "bioethics is understood as interdisciplinary science based on survival which primary goal is building bridges between spiritual and natural knowledge" - alongside them, it's all clear: bioethics is more than needed in facing and solving current problems of human supine behavior, especially the abuse found in biotechnical revolution! So, perhaps we can say that we will climb on that bridge to the future?

In that context, bioethics can be considered and used as one of the most powerful and constructive resources for solving the problem of universal existence and survival, through its study into the educational system because it is very efficient database for creating and developing new forms of rigorous human consciousness and self-awareness. This means that it is more than even necessary to introduce bioethics in the educational process.

While the world is working on preparation of the worst possible scenario according to climate change and other factors, at the very same time this same world is doing its best for including bioethics and bioethical education to become an active parts of saving lives and living. What happens on the Balkan peninsula? Except the honorable attempts of Slovenia, Croatia, parts of Bosnia and Serbia, in the South, things do not substantially change!

The author's intention of this article is to visualize what they are, and how the (bio)ethical issues and problems are discussed in the Macedonian educational system, primarily in elementary and secondary education, and most importantly, why this is so, what do we want to do and where do we head for?